

Examen HAVO
2019

tijdvak 2
maandag 17 juni
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 39 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 55 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 Slimme computers: kunnen ze straks ook kunst maken?

- 1p 1 Op welke manier wordt in de eerste alinea van tekst 1 het onderwerp van de tekst geïntroduceerd?
Dit gebeurt door
- A de aanleiding voor het schrijven van de tekst te geven.
  - B een anekdote over het onderwerp van de tekst te geven.
  - C een constatering te noemen die verder in de tekst uitgewerkt wordt.
  - D een voorbeeld te geven dat de vraagstelling inleidt.

“Waar komt dat optimisme vandaan?” (regel 71-72)

In de alinea's 5 tot en met 8 legt Jaap van den Herik uit waarom hij optimistisch is over de mogelijkheden van *artificial intelligence*.

- 1p 2 Wat is de reden dat Van den Herik optimistisch is over de mogelijkheden van *artificial intelligence*?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

“Kan de computer ook op kunstgebied grenzen verleggen en met écht nieuwe ideeën komen? ‘Ik zou niet weten waarom niet’, aldus Van den Herik. ‘Het lijkt erop dat tegenstanders gewoon niet willen dat computers dit ook zullen kunnen, omdat kunst het exclusieve terrein van de mens is.’” (regels 146-154)

Een kritisch lezer zou in deze redenering een drogreden kunnen herkennen.

- 1p 3 Om welke drogreden gaat het?
- A bespelen van publiek
  - B cirkelredenering
  - C overhaaste generalisatie
  - D vertekenen van een standpunt

De titel van tekst 1 is “Slimme computers: kunnen ze straks ook kunst maken?”.

Uit tekst 1 blijken verschillende antwoorden van deskundigen op die vraag, namelijk:

- 1 Ja, computers kunnen kunst maken.
- 2 Nee, computers kunnen geen kunst maken.
- 3 Het is onduidelijk of computers kunst kunnen maken.

Dit kan als volgt in een schema samengevat worden:

deskundige	ja	nee	onduidelijk
Jaap van den Herik			
Sacha Bronwasser			
Blaise Aguëra y Arcas			
Eric Postma			
Arnold Smeulders			

- 5p 4 Neem het schema over en zet een kruisje bij het antwoord dat het best bij de betreffende deskundige past.

Uit tekst 1 blijkt de opvatting van de auteur over kunst die is gemaakt door een computer.

- 1p 5 Welke opvatting is dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

In alinea 11 komt de database van Flow Machines aan de orde.

- 1p 6 Waarom zou dit een voorbeeld zijn van een computer die kunst maakt?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

- 1p 7 Waarom zou dit **geen** voorbeeld zijn van een computer die kunst maakt?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 12 wordt het voorbeeld genoemd van Blaise Agüera y Arcas.

- 1p 8 Wat is het belangrijkste doel van dat voorbeeld?
- A aantonen dat er overeenkomsten in creativiteit zijn tussen computers en kinderen
  - B beargumenteren dat computers geen kunst kunnen maken
  - C demonstreren dat computers creatief kunnen zijn
  - D laten zien dat ook grote technologiebedrijven zich met computerkunst bezighouden

tekstfragment 1

(1) Op NPO Radio 1 kwam afgelopen woensdag een expert aan het woord. En in de uitzending werd een riedeltje afgespeeld dat, echt waar, helemaal gemaakt was door 'een computer'. Het was een nerveus en raar huppelmelodietje op een lelijk type elektrische xylofoon die nog het meest deed denken aan een Casio-orgel van de Cash Converter. Nou, daar waren we dan mooi klaar mee, met die toekomstmuziek, dacht ik. "Maar het is nog maar een begin, hè", vertelde de geluidswetenschapper. Het aardse muziekparadijs zou nog ontsloten worden. Wacht maar.

(2) Dezelfde dag keek ik een met de smartphone opgenomen documentaire van *The New York Times* over de wonderbaarlijke wordingsgeschiedenis van de hiphophit Mo Bamba. Die was in twintig minuten geschreven door drie Amerikaanse jongens met de artiestennamen Take A Daytrip, 16yroid en Sheck Wes. Een handvol noten op een midi-keyboard. Twee doffe basdreunen en een akelig vals voorgedragen rap.

...

(3) Misschien is Mo Bamba wel het bewijs voor de stelling dat toekomstmuziek helemaal niet gemaakt gaat worden door kunstmatige intelligentie, door robots of ander blik. Muziek namelijk is communicatie, van mens tot mens. Wij moeten lachen om Mo Bamba, omdat de makers van Mo Bamba net zo keihard hebben zitten lachen toen ze dat trackje in elkaar staken. Daarom snappen we dat nummer. De bedoeling is duidelijk. We vatten de humor, zien er de lol van in.

(4) Iedereen die denkt dat we straks naar een poppodium of concertgebouw gaan om daar te luisteren naar een orkest van zelfdenkende software, snapt niets van muziek. Wat een machine maakt, is helemaal niet boeiend. Omdat wij, de luisteraars, geen machines zijn. Muziek is kunst en gaat dus van mens naar mens, en hoeft ook helemaal niet mooi of onnavolgbaar te zijn. Muziek kan er soms de ellende eens lekker uitschreeuwen, en daarmee iets te vertellen hebben. We kunnen er wat mee. Wat moeten we met een hyperinventieve maar – sorry robots – zielloze akkoordprogressie?

naar: Robert van Gijssel

uit: de Volkskrant, 7 september 2018

In tekstfragment 1 wordt ingegaan op muziek gemaakt door een computer en muziek gemaakt door mensen.

- 2p 9 Wat is volgens tekstfragment 1 het belangrijkste verschil tussen muziek gemaakt door een computer en muziek gemaakt door mensen? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- 1p 10 Welke deskundige uit tekst 1 zit met zijn of haar opvatting over computerkunst het dichtst bij de opvatting in tekstfragment 1?
- A Jaap van den Herik
  - B Sacha Bronwasser
  - C Blaise Agüera y Arcas
  - D Eric Postma
  - E Arnold Smeulders
- 2p 11 Welke omschrijving verwoordt het best de hoofdgedachte van tekst 1?
- A *Artificial intelligence* maakt een enorme ontwikkeling door en het duurt niet lang voordat de computer de mens ook de baas is op het gebied van de kunst.
  - B De computer is de mens inmiddels in vele domeinen de baas, maar het is de vraag of de computer in de toekomst in staat zal zijn om zelf kunst te creëren.
  - C Ondanks alle mogelijkheden die *artificial intelligence* biedt, zal de computer uiteindelijk niet in staat blijken te zijn om intuïtieve kunst te maken.
  - D Sinds computers intuïtief kunnen denken, zijn ze in staat om in spellen, en ook in de kunst ten minste gelijkwaardig aan de mens te presteren.

Tekst 2 ffw88 jonguh: is die digi-taal nou echt zo erg?

- 1p 12 Welke functie heeft de eerste alinea ten opzichte van de rest van de tekst?
In de eerste alinea wordt
- A de aandacht getrokken door een verrassende stelling te poneren.
  - B de interesse gewekt door een aansprekend voorbeeld te noemen.
  - C de lezer geprikkeld door een spannende anekdote te vertellen.
  - D het belang voor de lezer verduidelijkt door het centrale probleem vast te stellen.

- 1p 13 Wat is het verband tussen alinea 2 en 3?
In alinea 2 wordt een mening over het behoud van het Nederlands geformuleerd en in alinea 3
- A wordt deze mening bekritiseerd door een wetenschapper.
  - B wordt deze mening gedeeltelijk ondersteund door onderzoek.
  - C wordt deze mening genuanceerd door de nadelen van taalbehoud te benoemen.
  - D wordt deze mening uitgewerkt vanuit diverse invalshoeken over taalbehoud.

Na alinea 1 kan tekst 2 worden onderverdeeld in vijf delen die achtereenvolgens van de volgende kopjes kunnen worden voorzien:

deel 1: Gedachten bij digi-taal

deel 2: Regels van digi-taal

deel 3: Verklaringen voor het ontstaan van digi-taal

deel 4: Positieve en negatieve effecten van digi-taal

deel 5: Probleem en oplossing bij het gebruik van digi-taal

- 1p 14 Bij welke alinea begint deel 2?
1p 15 Bij welke alinea begint deel 4?
1p 16 Bij welke alinea begint deel 5?

In tekst 2 worden twee tegengestelde visies op het gebruik van digi-taal genoemd.

- 2p 17 Welke twee visies zijn dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Taalontwikkeling die bovendien uitgaat van kennis van de Nederlandse taalregels, logica én efficiëntie.” (regels 44-47)

In de alinea’s 5 tot en met 10 worden deze drie elementen verder uitgewerkt.

- 1p 18 Welke omschrijving vat het best samen hoe deze drie elementen volgens tekst 2 onderling samenhangen?
- A Digi-taal is ontstaan vanuit de behoefte aan efficiënte communicatie. Gebruikers van digi-taal passen de taal op een creatieve en logische manier aan. Die logica is daarbij gebaseerd op hun kennis van het Standaardnederlands.
  - B Het is logisch dat jongeren digi-taal gebruiken omdat ze graag creatief met taal omgaan. Dankzij hun kennis van het Standaardnederlands kunnen zij de taal op een efficiënte manier aanpassen zodat er nog steeds taalregels gehanteerd worden.
  - C Het Standaardnederlands is gebaseerd op logische regels. Digi-taal is een creatieve maar efficiënte variant van het Standaardnederlands. Zolang gebruikers van digi-taal zich aan taalregels houden, leidt die creativiteit niet tot onbegrip.
  - D Op het eerste gezicht is digi-taal een creatieve taal, maar als je er langer naar kijkt, blijkt digi-taal net zo gebaseerd te zijn op regels als het Standaardnederlands. Jongeren leren de taalregels dus net zo efficiënt via digi-taal als via de standaardtaal.

“De rode draad in alle digi-taal lijkt vooral efficiëntie te zijn.” (regels 77-78)

- 1p 19 Waarom is efficiëntie volgens de alinea’s 7 tot en met 9 belangrijk voor digi-taal?

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

- 3p 20 Noem drie kenmerken die volgens de alinea’s 7 tot en met 9 bijdragen aan de efficiëntie van digi-taal.

In alinea 10 wordt een effect van digi-taal genoemd dat eerder in tekst 2 nog niet is genoemd.

- 1p 21 Welk effect is dat?

“‘incorrecte’ digi-taal” (regel 125)

- 1p 22 Waarom staan er aanhalingstekens rond het woord ‘incorrecte’?

- A De auteur geeft zo aan dat niet iedereen van mening is dat digi-taal foutief taalgebruik is.
- B De docenten zijn eigenlijk van mening dat de digi-taal wel correct is.
- C De jongeren zijn zich er onvoldoende van bewust dat hun taalgebruik niet geheel volgens de regels is.
- D De onderzoekers aan de universiteit hebben een andere visie op correct taalgebruik.

- 1p 23 Welke invloed van digi-taal vrezen leraren, volgens tekst 2? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Er is in het buitenland enig onderzoek verricht naar de invloed van digi-taal op lezen en schrijven” (regels 127-130)

De resultaten van dat onderzoek zorgen voor een bepaalde verwachting over de invloed van digi-taal.

- 2p **24** Wat is die verwachting?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.
- 1p **25** Welke twee argumentatieschema's worden in tekst 2 vooral gebruikt?
argumentatie op basis van
A autoriteit en oorzaak en gevolg
B autoriteit en voor- en nadelen
C kenmerken of eigenschappen, en voor- en nadelen
D overeenkomsten en verschillen, en oorzaak en gevolg

tekstfragment 2

(1) Veel chattaal is al zo ingeburgerd dat de meeste mensen je wel kunnen vertellen waar 'w8' en 'ff' voor staan. Inmiddels is het een soort digitaal dialect. Maar dat wil niet zeggen dat het correct is om te gebruiken in zakelijke communicatie! Als je bijna dagelijks ff schrijft in plaats van even, neemt de automatische piloot dat soms ook over wanneer je aan een serieus document werkt, zoals je cv of je sollicitatiebrief.

(2) Spel- en taalfouten kunnen voor recruiters echter zo belangrijk zijn dat je sollicitatie direct op de nee-stapel belandt. Schrijf je cv en sollicitatiebrief dus met volle aandacht, neem er de tijd voor en laat ze na je eigen controle en de spellingscheck op de computer ook nog doorlezen door iemand anders.

uit: <https://www.monsterboard.nl/carriere-advies/artikel/chattaal-sollicitatiebrief>

- In tekstfragment 2 worden adviezen gegeven.
- 1p **26** Citeer de zin uit tekst 2 waaruit blijkt dat Hans Bennis het met die adviezen eens zal zijn.

Stel jezelf het volgende voor:

Een docent Nederlands gebruikt met zijn mentorklas een WhatsAppgroep om snel informatie over te kunnen dragen en organisatorische vragen van zijn leerlingen te kunnen beantwoorden. Een paar dagen voor de proefwerkweek plaatst hij dit ingekorte bericht in de groep:

A.s. ma start de toetswk. H5a hele wk in lok 232. Doe je best! Suc6!

- 1p **27** Geef een op tekst 2 gebaseerde reden waarom Hans Bennis het taalgebruik in deze situatie zou afkeuren.
- 1p **28** Geef een op tekst 2 gebaseerde reden waarom Hans Bennis het taalgebruik in deze situatie zou goedkeuren.

Tekst 3 WhatsAppchtig taalgebruik

- 1p **29** Welke uitspraak is het meest van toepassing op alinea 1 van tekst 3?
Alinea 1 is vooral een
- A beschrijving van een voorbeeld van WhatsAppchtige omgangsvormen in e-mails tussen docent en student.
  - B introductie van het denkbeeldige probleem van WhatsAppchtige omgangsvormen in e-mails van studenten aan docenten.
  - C waarschuwing aan studenten geen WhatsAppchtige omgangsvormen te gebruiken in e-mails aan docenten.
  - D weerlegging van de aanname dat studenten WhatsAppchtige omgangsvormen in e-mails aan docenten gebruiken.

Er zijn volgens tekst 3 twee redenen om je te verwonderen over de gedachte van docenten dat een toename van WhatsAppchtige omgangsvormen van invloed is op de manier waarop studenten hun e-mails formuleren.

- 2p **30** Welke twee redenen zijn dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

“Ik heb twee belangrijke bezwaren tegen die redenering.” (regels 32-34)

- 1p **31** Tegen welke redenering worden die bezwaren gemaakt?
- 2p **32** Welke twee bezwaren zijn dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

- In een tekst kunnen verschillende argumentatieschema's voorkomen.
- 1p 33 Van welk argumentatieschema is in alinea 4 vooral gebruikgemaakt?
Er is vooral gebruikgemaakt van argumentatie op basis van
- A kenmerk of eigenschap.
  - B oorzaak en gevolg.
  - C vergelijking.
  - D voorbeelden.
  - E voor- en nadelen.

“Ik wil een veel simpelere verklaring voorstellen: socialisatie.”
(regels 70-71)

- 1p 34 Voor welk verschijnsel wordt socialisatie als verklaring genoemd?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- 1p 35 Welke formulering omschrijft het best de functie van alinea 6 en alinea 7?
- A Alinea 6 geeft een verklaring voor socialisatie en alinea 7 zet daar een tegengestelde verklaring tegenover.
  - B Alinea 6 legt uit wat socialisatie inhoudt voor docenten en alinea 7 verduidelijkt dit door een voorbeeld van studenten toe te voegen.
  - C Alinea 6 en 7 geven samen aan waardoor socialisatie een probleem is voor het taalgebruik in de e-mails van studenten aan docenten.
  - D Alinea 6 en 7 geven samen een nadere uitleg van socialisatie door twee vergelijkbare ontwikkelingen naast elkaar te zetten.

“Er is geen kruisbestuiving tussen WhatsApp en e-mail, maar gewoon een ander perspectief.” (regels 100-102)

- 1p 36 Welke formulering geeft de betekenis van het bovenstaande citaat juist weer?
- A Het taalgebruik op WhatsApp beïnvloedt taalgebruik in e-mails niet. Studenten hanteren tegenwoordig andere taalnormen dan docenten gewend zijn.
  - B Het verband tussen het taalgebruik op WhatsApp en in e-mails is zwak. Studenten hebben slechts een andere kijk op het gebruik van deze media dan docenten.
  - C Studenten ontlenen hun taalnormen aan WhatsApp en e-mail en hebben daardoor een andere norm voor gepaste communicatie dan docenten.
  - D WhatsApp en e-mail hebben andere taalnormen, maar dit beïnvloedt de communicatie tussen student en docent in mindere mate dan docenten denken.

- 1p 37 Welke van de onderstaande beweringen vat het best de kern van alinea 9 samen?
- A De angst voor taalverloedering door de opkomst van digitale communicatiemiddelen lijkt ongefundeerd.
  - B De ervaringen met nieuwe media tonen aan dat het taalgebruik van jongeren niet wezenlijk zal veranderen.
  - C De verwachting dat het taalgebruik van jongeren verandert door de opkomst van nieuwe digitale communicatiemiddelen is reëel.
  - D De zorgen om de achteruitgang van het taalgebruik door jongeren en de angst voor taalverloedering blijken mee te vallen.
- 2p 38 Welke zin geeft de hoofdgedachte van tekst 3 het best weer?
- A Docenten klagen over studenten die zich niet aan de taalomgangsnormen in e-mails houden en ze wijzen met een beschuldigende vinger naar WhatsApp, maar willen geen les geven in het gebruik van de juiste taalomgangsvormen.
  - B Docenten moeten het gebruik van de taalomgangsvormen van studenten niet meteen veroordelen, maar nagaan welke normen die wellicht schenden en de studenten zo nodig leren wat de gewenste taalomgangsvormen zijn.
  - C Onderzoekers moeten nagaan welke taalomgangsvormen studenten schenden en waarom studenten ongewenste taalomgangsnormen gebruiken en vervolgens aan de studenten uitleggen wat de gewenste normen zijn.
  - D Studenten beseffen nog onvoldoende wat de juiste taalomgangsvormen zijn in hun e-mails aan docenten, maar willen wel leren de juiste vormen te gebruiken zodat ze hun taal kunnen verrijken.

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Tekst 2 (FF w888) en tekst 3 (WhatsAppchtig taalgebruik) Overkoepelende vraag

---

Hieronder staan vijf uitspraken.

- 4p 39 Geef per uitspraak aan of hij past bij alleen tekst 2, alleen tekst 3 of bij allebei de teksten.

Neem het schema over met de nummers van de uitspraken en zet per uitspraak een kruisje in het juiste hokje.

uitspraak	alleen tekst 2	alleen tekst 3	tekst 2 en tekst 3
1. De verloedering van taalgebruik als gevolg van het gebruik van digitale media wordt weersproken.			
2. Digi-taal kent zijn eigen regels en is een vorm van taalontwikkeling.			
3. Docenten en studenten zijn opgegroeid met verschillende taalmiddelen die verschillende taalnormen kennen.			
4. Docenten vrezen invloed van het taalgebruik in digitale media op het formele taalgebruik van leerlingen of studenten.			
5. Jongeren moeten, indien nodig, bewust gemaakt worden van de regels van professionele taal.			

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.